

A GERÉBI TALÁLKOZÓ ANYAGÁBÓL AZ IPAR REHABILITÁCIÓJÁNAK KÉRDÉSEI

A Kós Károly Egyesülés márciusi konferenciája Kálmán István esti bevezető előadásával kezdődött, melyet némi rövidítéssel adunk közre.

Az 1989 óta működő Kós Károly Egyesülésnek – melynek ez most a tizennegyedik találkozója – az eredeti célja az, hogy intézményes formát teremtsen a szabad szellemi élet számára. A nyitottság nyújtotta lehetőség révén az építészek mellett több cég is bekapcsolódott az Egyesülésbe, olyanok, melyek az ipar területén dolgoznak. E mostani rendezvény két ilyen cég, a FELÜLETKÉMIA és a BLOKÖR rendezésében folyik. Legutóbb a kis falvak rehabilitációjával foglalkoztunk, most ennek kiegészítéseként az iparban dolgozó cégek dolgozóinak napi munkájukban szerzett tapasztalataiból kiindulva az *ipar rehabilitációjáról* lenne szó. Ez merőben más világ, melynek résztvevői munkások, az úgynevezett műszaki értelmiség, a vállalkozók; fő elemei a technikai struktúrák, a modern pénzrendszer.

Tapasztalataim szerint a naponta újra felmerülő problémák csak nagyon felszínesen érintik az igazi kérdéseket, amelyekről nem tudom, hogy mik is valójában. A felszínen az alacsony jövedelmek, a magas árak, a társadalmi különbségek, a létbizonytalanság, a korrupció kérdéseiről van szó. A panaszkodás mögött súlyos egzisztenciális problémák húzódnak meg. Az értelmiség más oldalról fogalmazza meg a maga gondjait: időhiány, értelmetlen munkák, az adórendszer gátja, a bürokrácia, stb.

A mai világ, melybe valamennyien mélyen bele vagyunk szövődve, néhány évszázada alakult olyanná, hogy saját munkánk hatását nem tudjuk világosan áttekinteni. Az építészek múltbeli értékekhez viszonyítják saját tevékenységüket, az iparban azonban semmilyen viszonyítási alap, semmilyen múltbeli vonatkozás nincs, a termelés csak a jövőhöz viszonyítható, és fogalmunk sincs, hogy a termék érték-e egyáltalán, vagy pusztító hatással lesz a világra és miránk.

Áttekintéssel kell rendelkezünk arról a több évszázados folyamatról, amelynek eredményeképpen létrejötték mai körülményeink. Konkrét tapasztalatainkat és ennek a történeti folyamatnak a tapasztalatait egyszerre kell tudnunk kezelni.

A múltra vonatkozóan az egyik dolog, hogy mindaz, ami Amerika felfedezése óta Európában történt, az radikálisan átalakította az életet, s megváltoztatta a Föld felszínét, amelyen élünk. Ezzel kapcsolatban jelzésszerűen meg lehet említeni a természettudományok kibontakozását, a felvilágosodást, a technikai találmányokat, a modern pénzrendszer kialakulását, vagy a szellemi síkról a politika síkjára alászállt jelenségeket, mint a liberalizmus, a demokrácia vagy a szocializmus. Elfogulatlan szemlélettel kellene áttekintünk ezt az Amerika felfedezése óta végbement történetet, ám ebben megakadályoz bennünket az, hogy ennek a következményeiben élünk. A természettudományos fejlődés, a materializmus, a mai gazdasági rendszer egzisztenciánkat

fenyegetik, és bizonytalanok vagyunk afelől, hogy amit létrehozunk, képes-e megőrizni az emberi értékeket, vagy elpusztítja őket. Az eltömegesedés, elidegenedés és egyéb jelenségek mellett két fő probléma tűnik egyre meghatározóbbnak; egyik az *ökolízis*, a biológiai egyensúly megbomlása; a másik – ami valószínűleg nem független ettől – a *biológiai expulzió*, mert a Föld életterejét ugyan pusztítjuk, de a biológiai energia úgy látszik nem tűnik el, s átcsap mennyiségi növekedésbe. 2000-re várhatóan 6-6,5 milliárd ember él majd a Földön, a szaporodás mind gyorsabb ütemű. A biológiai energia, amit fokozatosan szorítunk vissza a környezetben, mintha a szaporodás területére menne át.

Az áttekintést nehezíti az is, hogy ami szellemi területen, mint a legfelsőbb emberi törekvés, mondjuk a felvilágosodás óta Európából kiindulva az egész világon elterjedt egy hihetetlen, perverz korrupciónak esett áldozatul. A liberalizmus, a demokrácia, a szocializmus eszméiről van szó. Ha képesek vagyunk józanul szemügyre venni ezeket az eszméket, a liberális, demokrata és szocialista jelszavakat, kiderül, hogy a legmélyebben érintik az emberi egzisztenciát, mert a *liberalizmus* az individuális szabadságtörekvésekre vonatkozik, és minden emberben mélyen benne van az a törekvés, hogy önálló személyiség legyen, s mint ilyen, csak szabad lehet. A *demokrácia* arra vonatkozik, hogy minden embernek egyenlő jogokkal kell rendelkeznie, a *szocializmusnak* pedig az az értelme, hogy a javak termelésében mindenki, aki valamilyen értéket hoz létre, megkapja a produktuma ellenértékét, és minden embernek legalábbis a minimális létszükséglettel rendelkeznie kell. E három dolog szükségessége mindenki számára evidens, ha komolyan belegondol; a szabadság, az egyenlőség és a szociális igazságosság. Ugyanakkor, ha körülnézünk, ezek az eszmék ma pártokhoz kapcsolódva jelennek meg: a politikai életben liberális, demokratikus és szociális *pártok* vannak, s a legszélsőségesebb formákban küzdenek egymás ellen.

A XX. században úgy gondolták, a technika fogja megoldani mindazokat a problémákat, amelyekkel szembe kellett nézniük, és paradicsomi állapotokat fog tudni teremteni. Ebből kijózanodni máig sem sikerült. Vajon azon kellene-e dolgoznunk, hogy a termelést csökkentsük a tényleges emberi szükségletek szintjére, vagy abban reménykedjünk, hogy a további technikai fejlődés képes lesz megoldani az egyre növekvő problémákat is? A jövőről nem tudunk semmit, nem vagyunk képesek felmérni, hogy mai cselekedeteinknek mik lesznek a következményei. Ezért érthető, hogy azokat az embereket, akik képességeiknek megfelelően részt vesznek az ipari termelésben, annak bármely szintjén, jogos félelem gátolja meg abban, hogy ezzel a bizonytalansággal szembenézzenek. Nem mintha más hivatásúaknak, például építésznek nem kellene szembenézniük a jövővel, de az iparban azért valamelyest más a helyzet.

Miközben arra törekszünk, mint minden ipari vállalat, hogy a legújabb technológiákat alkalmazzuk, hogy szolgál-

tatásokat fejlesszünk ki, amelyek termékeinkhez kötődnek, stb, minden szálon beleszövődünk egy olyan rendszerbe, amelynek irányát és jövőjét nem látjuk át, és nem tudjuk befolyásolni. Azt mindenesetre tudjuk, hogy amit létrehozunk, az egyúttal pusztít is. Jó példa az én cégem, mely nagyon jól menő vállalat volt; amikor Magyarországon a haditermelés leállt (mert megrendelés nélkül maradtak azok a gyárak, melyek fegyvert szállítottak keletre), a jövedelmünk hirtelen a felére csökkent. Most, komoly átszervezések után a megrendelések jó részét az autóipar adja; ha az autógyártás is leállna, az én cégem is elveszítené egzisztenciáját.

Pozitívum lehetne, ha észrevennénk, hogy valójában nem Európa-házi kellene beszélnünk. Azok a beavatkozások közös lakóhelyünk, a Föld életébe, amelyek a modern technika eszközeivel lehetségesek, képesek befolyásolni az egész emberiség életét. Nem azonnal és közvetlenül, hanem az ismert és irányíthatatlan módon. Képesek vagyunk olyan beavatkozásokra, amelyek földrengéseket, vagy a földrengésekhez hasonló állapotokat idéznek elő. Tévedéseink nem helyrehozhatók, mert az egész Földet érintő katasztrófákat eredményeznek.

Szeretnék emlékeztetni négy olyan személyiségre, akik tanítását szinte teljesen elfelejtettük. Goethe, Steiner, Beuys és Lassalle tevékenységére gondolok. Goethe azt mondta; *a művészet a természet továbbteremtése az emberen keresztül*. Goethe az ember valódi egzisztenciájára gondolt, arra a kreativitásra, amellyel az ember az alkotó folyamatban művészetet hoz létre, és ami ugyanaz az emberben, mint a teremtés a természetben. Steiner ezt a gondolatot tovább mélyítette, amikor megpróbálta az emberi egzisztenciát két póluson megragadni. Az egyik, amikor az ember kifelé fordul a világ felé, és ennek a világismeretnek az eredménye olyan önismeret, amellyel rájön, hogy a teremtés abszolút végpontja a tudatos emberi gondolkodás. A másik, amikor az ember befelé figyel, és megismeri azokat a belső kreatív erőket, amelyek továbbteremtik a világot. Látszólag alig van különbség Goethe és Steiner nézete között, és Beuys is szinte ugyanezt mondja, mikor a művészetről úgy beszél, hogy az eredendő kreativitásként minden egyes emberben megvan (s amit lehet, hogy később kiölnék belőle), és amennyiben ez a kreativitás megmutatkozik, annyiban lesz művész. Ez a három ember másfajta egzisztenciára utal, mint ami a természettudományos fejlődés intellektuális és technikai eredményeként, mint pseudo-egzisztencia jött létre, ami azért hamis, mert igazából csak a biológiai egzisztenciára vonatkozik.

Lassalle is a bennünk lévő teremtő egzisztenciát ragadja meg, amikor egy munkásoknak tartott beszédében ezt mondja: *„a proletárok, éppen úgy, mint az ipari vállalkozók, a felébredő én-tudat fiai voltak”*. Ez az én-tudat fajzott el proletár öntudattá, osztálytudattá. Az az átalakulás, amely Európában a múlt században végbement, létrehozott egy új típusú embert, a munkást, aki teljesen emancipálódott és teljesen gyökértelessé vált, s ennek következtében egy belső ürességbe befogadta azt, ami nem a régi polgári világ hagyományos struktúrájából származik; a természettudományból, az intellektualizmusból, hanem abból az életből, amit számára a jövő jelent. Erre figyelte fel Lassalle.

Még egy gondolattal szeretném ezt kiegészíteni. Hogyan kérdez a gyermek? Nem a dolgok közti összefüggé-

sekre kíváncsi, hanem magának a dolognak a belső lényegére. Azt kérdezi, miért süt a Nap. Vagy azt, hogy mit csinál a Nap, ha nem süt. Természettudományos iskolázottsággal, intellektuális gondolkodással, mely nagyon alkalmas arra, hogy összefüggéseket világosan áttekinthesen, nem tudunk ezekre a kérdésekre választ adni. Valójában felnőtt emberként is ilyen kérdéseink vannak, ha a természettel állunk szemben. A lényeg ilyenkor minden megmagyarázott összefüggés dacára is rejtély marad. Viszont ha a kérdezést abbahagyjuk, akkor nem fogunk megtudni semmit, sem a világról, sem önmagunkról. Természettudományos iskolázottságunkkal alkalmassá válunk azonban arra, hogy a gépet, s az egész technikai világot megkonstruáljuk, és ez fantasztikus eredmény. Ha belegondolunk abba, hogy milyen hallatlan intelligencia, mennyi ügyesség van egy-egy konstrukcióban; elképedünk. Ha összehasonlítjuk a természetet és egy gépet, akár a legbonyolultabb gépet is, akkor a különbség az, hogy a természet hordoz magában valamit, ami számunkra rejtély, ráadásul valami arra kényszerít, hogy megoldjam ezt a rejtélyt; úgy érzem, hogy egzisztenciám összefügg azzal, hogy meg tudom-e oldani, vagy sem. Amikor egy géppel állok szemben, az teljességgel áttekinthető, semmi nincs benne, ami megoldatlan rejtély volna. Ennek következtében, amikor használom a gépet – és gondoljunk bele, hogy az elmúlt száz évben a termelésnek mekkora hányada származott gépek használatából – akkor azt látom, hogy az az akarat, ami eredendően a valóságra irányul, a gépek, a technika közvetítésével nem a valóságra irányul többé, sőt elveszíti értelmét. Kérdés, hogy hol nyerhetjük vissza ezt az értelmet.

Néhány adat illusztrációnak: a teljesítményt, az emberi fizikai teljesítményt – ettől elkülönülten létezik a szellemi teljesítmény – ki tudom fejezni lóerőben, hogy a gépek teljesítményével összehasonlíthassam. Egy valószínűleg megbízható statisztika szerint már 1870-ben (a gőzgép munkába állításával) Nagybritanniában négy millió lóerőnyi potenciál volt jelen, ami negyvenmillió ember munkájával egyenértékű. Az 1840 és 1896 közötti időszakban 620.000 lóerőről 13.700.000 lóerőre emelkedett Nagybritanniában a teljesítőképesség. Ennek nyomán vajaki felállított egy statisztikát, és a világ népességének számával elosztva a felhasznált energiát és erő kifejtést, azt az eredményt kapta, hogy minden egyes ember mögött húsz „rabszolga”, húsz ember teljesítménye áll. Ez a világban nem egyenlően oszlik el, hiszen az Egyesült Államokban minden egyes emberre száz rabszolga jut. A teokratikus társadalmakban, ahol a kultúrát csak néhány ember építette fel a maga szellemi-individuális tevékenységével, sok százezer rabszolga munkájára volt szükség. Nagyon érdekes Arisztotelész megjegyzése, aki mintegy előre látta a szocializmust (persze ő nem ezt a szót használta), és úgy fogalmazott, hogy az akkor következik el, amikor a gépek maguktól fognak dolgozni, ugyanakkor a görögök álláspontja, bár igazolható, hogy tudtak volna gépeket csinálni, a *horror vacui* volt, azaz ha én valahol vákuumot teremtek – és a gép ilyen szellemi vákuumot hoz létre, ahol az én akaratom helyett működik az energia – akkor oda a *horror* költözik bele.

Az ipari termelésnek a Földre és az emberi életre vonatkozó biológiai következményeiről már beszéltem. A másik oldalon van egy szociális következmény, ami egyszerű-

en mulatságos. A középkorra vonatkozóan még megbízható statisztikáink vannak, melyek szerint a *sötét* középkorban egész Európában magasabb volt a korhoz viszonyított átlagos életszínvonal, mint ma. A hallatlan technikai potenciállal még azt sem tudjuk elérni, hogy a Föld lakosságának nagy része ne éhezzen. Mintha a technikai fejlődés azért volna, hogy egyre jobb legyen a helyzetünk, s közben egyre rosszabb. Az egyik oldalon azt találjuk, hogy a technika, a gépi civilizáció felszabadítja az embert a rabszolgamunka alól, lehetőséget teremt a számára, hogy részt vegyen a társadalom kulturális életében. Az ipari termelés eredményeként mégis rabszolgaként szövődik bele egy kényszerű folyamatrendszerbe, melynek lényegi eleme a profittermelés. Profitot pedig muszáj termelni, holott a termelés igazi hajtóereje nem a pénz.

Ezek azok a feszítő kérdések, melyeket következő beszélgetésünk számára fel akartam vázolni.

A kb. 50-60 résztvevő körében a bevezető után heves vita robbant ki a fejlődés és a technika értelmezéséről.

Síklaky István szerint a technika önmagában nem tehető felelőssé a káros folyamatokért, s a társadalmi együttélés szabályait úgy kell meghatározni, hogy a tudományos eredményekkel történő visszaéléseket meggátolják. A számára régóta dilemmát jelentő kérdésben: *tervveződés, vagy szabadpiac*, az utóbbi mellett szól, hogy a hozzá kapcsolódó általános szabadság a tudomány és a technika fejlődését ösztönzi, ami egészséges társadalmi viszonyok közt valódi eredményeket hoz.

Ekler Dezső úgy vélte, hogy a tudományos felfedezések valamikor tiszta, intuitív pillanataira visszaemlékezni illúzió akkor, amikor már régen a hadiipar által finanszírozott technikai és tudományos kutatások korát éljük.

Síklaky István szerint tehát arra kell választ kapjunk, ártatlan-e maga a tudomány; van-e egyáltalán fejlődés, és hogy szabad-e a konkrét megrendelővel, jelen esetben a hadiiparral azonosítani a megrendelés teljesítőjét.

Ekler Dezső kétségbe vonta, létezne-e a mai értelemben vett tudomány a hadiipar fölött tőkés nélkül. Vitapartnere a kutatás független létének lehetetlenségét logikai abszurdumnak tekintette, mert a társadalom minden konkrét helyzetben biztosítja a tudományos kutatást.

Kampis Miklós szerint csak egyetlen konkrét helyzet van, mégpedig az, amelyben a hadigazdálkodás nemcsak a tudományt, hanem az élet minden területét a maga szükségleteinek rendeli alá.

Hogy a hadigazdálkodás a tőkés gazdaság egyetlen lehetséges létformája volna, ezzel **Síklaky István** egyetért, **Ekler Dezső** viszont arra figyelmeztet, hogy bár mintegy 2-300 évvel ezelőtt erre az útra lépett az emberiség, ezt azonban semmiképpen nem tekinthetjük szükségszerűnek, az egyetlen lehetséges alternatívának. **Síklaky István** éppen az a kérdés foglalkoztatja, hogy az emberi fejlődésben a XVIII. század körül bekövetkezett paradigma-váltást követően hogyan járulhatunk hozzá egy újabb paradigma-váltáshoz, hogy a fenyegető katasztrófát elkerüljük.

Frisch Mihály: A technika fejlődése szükségszerű, mert ezt a világra vonatkozó valódi kérdések feltevése szüli. Minden kérdés a keletkezésére vonatkozik. (Mi az anyag? Mi az élet?) A megismerés a technikában realizálódik. Minél

mélyebbre hatol az ember az anyagba, annál inkább elveszíti a lényegét, bár ismeretei gyarapodnak. Minél mélyebbre hatol a technika az életbe, hogy rejtélyére választ kapjon, annál jobban közelít az élet elpusztításához.

Síklaky István visszatért a technikai fejlődés meghatározásának kérdéséhez. Fejtettebbnek tekinti azt az állapotot, amelyben az ember rendelkezésére álló eszközök nagyobb szabadságot adnak, mint egy másik állapotban. (A szabadság feltételébe heélértendő a Föld ökológiai állapota is, ami korlátozni képes az embert.)

Tenkács Márta felvetette a szabadságot elvileg biztosító eszközöktől való új függőséget, a kialakuló technikáraltságot, amit **Síklaky István** nem tekintett determináltságnak. Az eszközök semlegesek; felhasználójuk szabja meg, hogy jól, rosszul; jóra vagy rosszra használja-e őket. A fontos az időt, energiát felszabadító lehetőség.

Ekler Dezső: Egyetért az a felfogással, hogy az ember természetből való kilépése felfogható üdvörtörténetnek, csak hogy a valóság bonyolultabb annál a fikciónál, hogy a tudás jóra és rosszra egyaránt használható. Hiába tudunk a jó lehetőségéről, ha a világ pusztulását nem tudjuk befolyásolni. Hol követtük el a hibát? Hol került bele a Sátán a történetbe? Mondok egy példát. Mi az autó eredete? Benz otthon, a sutfiniban foglalkozott az első autó összerakásával, és amikor közölte a feleségével, hogy kitalált valamit, az asszony azt mondta: „*Hát ha van, akkor használjuk!*” És beleültek és elindultak. Ez a fő félreértés! Ugyanolyan, mint az eredendő bűn. Ha már van, akkor használjuk! Ebben van a Sátán. Tiszertettek Belzebubbal ki lehet úzni a Sátánt, de nem így van.

Talán ott kezdődött ez a félreértés, amikor 1700 körül Leibniz az erdőben sétálgatva azon gondolkodott, hogy a *szubsztancia* fogalmát megtartja-e filozófiája számára. Nem tartotta meg. Ebből egyrészt létrejött a differenciálszámítás, másrészt a valódi megismerés kimaradt a tudomány tárgyköréből, mert a *micsoda?* kérdése helyett a *hogyan működik?* kérdést teszi fel. Létrehoz valamit, amiről nem tudja, hogy micsoda. Nem is kíváncsi rá. A Sátán belenyúlt a dologba, és most olyasmiket használunk, amiket nem kellene. A technika önmagunk áldozatává tesz. Amiről beszélünk, az már régen nem az igazi tudomány, azaz a pontos észlelés és a tiszta gondolkodás, hanem elméleti zűrzavar. Ha változásról gondolkodunk, akkor nem indulhatunk ki illúziókból!

A következő napon hangzott el Síklaky István előadása, amelyei szintén összefoglalva ismertetünk, a legfontosabb gondolatok kiemelésével.

Síklaky István ÖKOSZOCIÁLIS GAZDASÁGI MODELL

Meadows-Richardson-Bruckmann nemrég megjelent könyve inspirálta az előadást. A könyv az utolsó másfél évtizedben létrehozott két világmodellt elemzi. A címe nagyon kifejező: *Sötétben tapogatózva*. Mottóként ebből a könyvből idézünk két mondatot: